

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2018 • Sayı: 49

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2018 - Sayı: 49 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Pamukkale Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	TODAI
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Tasarım & Baskı:

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık
www.semihofset.com.tr - 0 312 341 40 75

İÇİNDEKİLER

XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre’de Su Vakıfları	9
Water Waqfs of Silistre at XV-XVII. Centuries	
Ahmet Köç	
Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu.....	21
Palu in the 18th Century According to the Hurufat Registers	
Enver Çakar	
Mardin Mimarisinin Bilinmeyen Bir Kesiti: Şeyh Şeyhullah Camii	41
An Unknown Section of Mardin Architecture: Sheikh Sheikhullah Mosque	
Birgöl Açıkyıldız Şengül	
Gümüşhane Maden Emni Sadullah Efendi’nin Vakıfları.....	85
Mine Fiduciary Sadullah Efendi’s Waqfs in Gümüşhane	
Adnan Tüzen	
Vakıf Taşınmazların Kira Bedellerinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunların Analizi.....	113
An Analysis of Problems Encountered in Determination of Rental Value of Waqf Rentals	
Yeşim Aliefendioğlu - Coşkun Turgut	
Türkiye’de Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016)	129
The Bibliometric Analysis of the Postgraduate Theses on Awqaf in Turkey (1984-2016)	
Muhammed Emin Durmuş - Süleyman Kaya	
Gerede (Krateia) Arastalar Bölgesi’nin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İrdelenmesi.....	145
In the Context of Socio-Cultural Sustainability Examination of Gerede (Krateia) Arasta Region	
Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk	
Deniz Müzesi’nde Sergilenen Tarihi Kadırga	167
The Historical Galley Exhibition in the Naval Museum	
Nalan Dönmez Yakarçelik	
Çoruh Barajları Suları Altında Kalan Tarihi Üç Caminin Taşıma Ve Rekonstrüksiyon Uygulamaları Hakkında Bir Değerlendirme	185
An Evaluation of the Relocation and Reconstruction Applications of Three Historical Mosques Submerged under the Water Of Çoruh Dams	
Seyfi Başkan	
Kitâbiyât	211

Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu

Enver Çakar*

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Palu, bugün Elazığ iline bağlı bir ilçe konumundadır. Osmanlı döneminde "hükümet sancak" olarak yerli hanedanlardan Cemşid Bey'e evlada intikal edecek şekilde mülkiyet üzere verilmiştir.

Palu'da gerek hükümet yöneticileri gerekse hayır sahipleri tarafından kurulmuş çok sayıda vakıf vardı. Bunların bir kısmı hayrat, önemli bir kısmı ise evlatlık vakıf özelliğini taşıyordu.

Bu çalışmada, başta Hurufat Defterleri olmak üzere, arşiv belgeleri ışığında Palu'daki vakıfların kurucuları ve vakıf gelirleri ile vakıfların şartları hakkında bilgiler verilecektir. Ayrıca 18. yüzyılda Palu'nun mahalle, nahiye, köy ve mezralarıyla dinî ve sosyal amaçlı yapıları hakkında da bazı tespitlerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, Palu, vakıf, Hurufat Defteri.

Palu in the 18th Century According to the Hurufat Registers

Abstract

Palu, located in the Eastern Anatolia Region, is today a district of Elazığ Province. In the Ottoman period, "governance" was given to Cemşid Bey, leader of a local dynasty, as proprietary right that could be passed on to his sons.

Palu had a large number of waqfs established by charitable founders, as well as government officials. Some of them were charity, and a significant part of them were adopted foundation.

In this study, information will be given about the founders of the waqfs in Palu, the waqf incomes and the conditions of the waqf in the light of the archival documents, especially the Hurufat registers. Further, in the 18th century, Palu's neighborhood, township, villages, religious and social buildings will be discussed.

Keywords: Elazığ, Palu, foundation, Hurufat Register.

*Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü-Elazığ.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde vakıf müesseselerine yapılan her türlü tayin ve terfi işlemleri, Kazaskerlik Dairesi'nce tutulduğu düşünülen Hurufat Defterleri'nde kayıt altına alınırdı. Kadı ve naip haricindeki mahkeme görevlileri ve esnaf şeyhlerinin atamaları da yine bu defterlere kaydedilirdi. *Ruznâme Defterleri* olarak da adlandırılan Hurufat Defterleri, bugün Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. İçerikleri bakımından Anadolu ve Rumeli olarak iki kısma ayrılan bu defterlerde kayıtlar kazalara göre tutulmuştur. Kazalar da alfabetik sıraya göre dizildiğinden bu defterler, Arapçada "harf" kelimesinin çoğulu olan "hurûfât" kelimesiyle adlandırılmıştır.¹ Vakıfların her türlü görev tevcihatının tutulduğu bu defterler, atık ve cedid olmak üzere iki seri halindedir. Atık kayıtlar H. 1086-1103 (M. 1675-1691), cedidler ise H. 1102-1258 (M. 1690-1840) yılları arası kayıtlarını içerir (Alkan, 2007: 13; Alkan,

1 Hurufat Defterleri ve bunlar kaynak alınmak suretiyle yapılan bazı çalışmalar için bkz. Alkan (2007), "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi", *Vakıflar Dergisi*, 30, s. 1-34; Alkan (2010), "Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği", *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 4, I. Kısım, Ankara, s. 831-842; Çal (2001), "Hurûfât Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Küre Kazası", *Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu Armağanı Sanat Yazıları*, Kayseri, s. 125-166; Çal (2001), "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurûfât Defterine Göre Bulgaristan'da Türk Mimarisi", *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, c. I, Ankara, s. 221-286; Çal (2011), "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurûfât Defterine Göre Yunanistan'daki Türk Mimarisi", *Erdem*, 58, Ankara, s. 93-242; Küçükdağ (2003), "Hurufât Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Develi'nin Mektep, Medrese, Cami, Mescit ve Zaviyeleri", *Bütün Yönleriyle Develi (I. Bilgi Şöleni 26-28 Ekim 2002)*, Kayseri, s. 267-276; Gökmen (2005), "Hurûfât Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, Mansisa, s. 21-56; Öntuğ (1999), "Hurûfât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824)", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, Afyon, s. 132-154; Beyazıt (2013), "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies International Journal of History*, 5/1, s. 39-69; Eroğlu Memiş (2013), "Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurûfât ya da Askerî Rûznâme Defterleri ve Önemi: Kazâ-i Kudüs-i Şerif Örneği", *Vakıflar Dergisi*, 29, Ankara, s. 115-146; Eroğlu Memiş (2016), "Hurûfât ya da 'Askerî Rûznâme Defterlerinde Yer Alan Vakıf Kurumları Dışındaki Atamaların Kazâ-yı Kudüs-i Şerif Örneğinde İncelenmesi", *OTAM*, 39, Ankara, s. 71-104; Demirtaş (2012), "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği", *Vakıflar Dergisi*, 37, s. 47-92; Yancı-Gül (2016), "Hurufat Defterlerine Göre Bozok", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, c. I, Yozgat, s. 253-265; Baykara (1990), *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara; Çakar-Uzun (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Elazığ.

2010: 826). Toplam sayısı 216 olan Hurufat Defterleri'nin 149'u Anadolu serisine, 67'si de Rumeli serisine aittir (Eroğlu Memiş, 2013: 120).

Ataması yapılan kişiye berat verilmesinden sonra bir nevi berat özeti denilebilecek kayıtların deftere kaydedilmesiyle oluşturulan Hurufat Defterleri (Demirtaş, 2012: 49; Eroğlu Memiş, 2016: 72), Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve şehir tarihi açısından büyük öneme sahiptirler. Bu defterler sayesinde, kazalardaki nahiye, köy, mezra ve mahalle isimlerini tespit edebildiğimiz gibi, mahalle ve köylerde yer alan medrese, mektep, cami, mescit, tekke ve zaviye gibi dinî, ilmî ve sosyal amaçlı yapıların isimlerini, hangi tarihte ve kim tarafından kurulduğunu ve bu kurumlarda çalışan görevliler ile bunların aldıkları ücretleri de tespit edebilmekteyiz. Yine Hurufat Defterleri'nde vakıf personelinin atama ve azil gerekçeleriyle, vakıflara gelir sağlamak için yapılan han, hamam, çarşı, fırın, değirmen ve dükkânlar hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Palu kayıtlarının yer aldığı toplam 13 defter bulunmaktadır. Bu defterlerden en eskisi Şevval 1115-Şevval 1117 (M. 1704-1706) tarihleri arasında yapılan atama kayıtlarını ihtiva etmekte olup, 1121 numarada kayıtlıdır. En sonuncusu ise Rebiü'l-âhir 1210-Ramazan 1217 (M. 1795-1803) tarihleri arasındaki atama kayıtlarını ihtiva etmektedir ve 538 numarada kayıtlıdır.

Bu çalışmada, Hurufat Defterleri ışığında Palu'nun 18. yüzyıldaki genel durumu tespit edilmeye çalışılmış; Palu'nun idarî yapısı ve vakıf müesseseleri ile mahalle, nahiye ve köyleri hakkında bazı tespitlerde bulunulmuştur.² Ancak sadece Hurufat Defterleri kaynak olarak kullanılmak suretiyle Palu'nun bütün mahalle, nahiye ve köyleri ile dinî, iktisadî ve sosyal yapılarını tespit etmenin imkânı yoktur. Çünkü yukarıda da izah edildiği üzere, Hurufat Defterleri'ndeki kayıtlar daha ziyade mahalle ve köylerde yer alan çeşitli kurumlara yapılan personel ataması kayıtlarını içermektedir. Bu kayıtlarda, atanılan müessesenin yeri belirtildiği gibi, çoğunlukla bânisi ve vakfın akarları da zikredilmektedir. Hurufat kayıtlarının yetersiz

2 Hurufat Defterleri'nde şehirdeki esnaf teşkilatına bağlı meslek örgütü şeyhlerinin de tayinleri yazılmakla birlikte (Alkan, 2010: 828), Palu ile ilgili kayıtlarda bu tarz bilgiler yer almamaktadır.

kaldığı kısımlar ise vakfiye defterlerindeki kayıtlarla desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca 19. yüzyılda hazırlanmış olan Vakıf Muhasebe Defterleri ve Nüfus Defterlerinden de istifade edilmiştir. Bunlardan Nüfus Defterleri, mahalle, nahiye ve köy isimlerinin tespiti açısından ayrı öneme sahiptirler.

Palu, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Murat Nehri kıyısında kurulmuş kadim bir yerleşim bölgesidir. Ancak bugüne kadar Palu hakkında yapılan çalışmaların³ tatmin edici düzeyde olduğu söylenemez. Kaynak çeşitliliğinin az ve yetersiz olması, bu tablonun ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur. Nitekim "Hükümet" olan idarî birimlerde, Osmanlı klasik sancaklarında görülen tahrir geleneği uygulanmadığından (Kılıç, 1999: 130), bu statüde olan Palu'nun da 18. yüzyıl öncesine ait herhangi bir nüfus ve arazi sayım defteri bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Palu'nun tahrir, avârız ve cizye kayıtlarını içeren defterleri mevcut olmadığı gibi, evkaf defteri ile şer'yye sicilleri de yoktur. Oysaki bu arşiv belgelerinin Osmanlı kent tarihi açısından çok zengin bilgileri ihtiva ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Bundan dolayı Hurufat Defterleri, Palu ile ilgili çalışmalarda daha fazla önem kazanmaktadır.

1. Palu Kazası/Palu Hükümeti (İdarî ve Fizikî Yapı)

Osmanlı taşra idarî teşkilatında temel idarî birim "Sancak"⁴ olmakla birlikte, özellikle Anadolu'nun doğusunda görülen ve "Hükümet" adı verilen idarî birimler de vardı. "Yurtluk-Ocaklık" statüsünde olan bu tarz idarî bölgelerde, yönetim belirli bir hane-

danın elinde bulunuyordu ve genellikle babadan oğula intikal ederdi⁵. Bu bağlamda Palu ve çevresi, Osmanlı hâkimiyetine girdiği Yavuz Sultan Selim döneminden⁶ Tanzimat dönemine kadar, "Hükümet" statüsünde olmak üzere *Cemşid Bey* hanedanından bir bey tarafından idare edilmiştir (Ünal, 1992: 244-245).

Askerî, idarî ve malî açılardan Hükümet statüsünde olan Palu, adlî ve idarî bakımlardan da "Kaza" statüsündeydi ve bir kadı tarafından temsil ediliyordu. Dolayısıyla Osmanlı belgelerinde yer alan "Palu Hükümeti" ve "Palu Kazası" ifadeleri hem idarî hem de coğrafi olarak aynı bölgeyi ifade etmekteydi.

Kazanın sınırları, hükümet merkezi olan Palu Kasabası ile muayyen sayıdaki nahiyelerden meydana geliyordu. Nahiyeler⁷ ise köy ve mezralardan oluşuyordu. Hurufat Defterleri'nde Palu Kazası'na tabi toplam sekiz nahiyeden bahsedilmektedir. Bunlar; *Bağın* (VGMA 1079: 232), *Bulanık* (VGMA, 1079: 232; VGMA, 1097: 222; VGMA, 1121: 181), *Devamiyye*⁸ (VGMA, 1121: 181; VGMA, 1137: 250), *Ek-rad* (VGMA, 1097: 222), *Etrak* (VGMA, 1121: 181), *Hun* (VGMA, 1074: 64; VGMA, 1121: 181), *Karaçor* (VGMA, 538: 111; VGMA, 1075: 53; VGMA, 1079: 232) ve *Sivan* (VGMA, 538: 111) adlı nahiyelerdir.

3 M. Ali Ünal'ın Osmanlı arşiv belgeleri ışığında yaptığı "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti" adlı makale çalışması bunlardan ilki ve en kayda değer olanıdır. Bunun dışında, Süleyman Yapıcı tarafından nüfus defterleri ve salnameler kaynak olarak kullanılmak suretiyle yapılmış çalışmalar da vardır (bkz. Yapıcı (2004), *Palu Kültür-Tarih-İdari ve Sosyal Yapı*, Ankara; aynı yazar (2016), *Palu 1841-Nüfus ve Toplum Yapısı*, Elazığ). Ayrıca Serdar Karabulut'un yakın zamanda yayınlanan bir makalesinde de, Akkoyunlular ve kısmen Osmanlılar dönemi siyasi tarihinin yanı sıra, bir vakfiyedeki (İbalaşyye Vakfı) bilgiler çerçevesinde, Palu Çarşısı ve şehrin ekonomik durumu incelenmiştir (Karabulut (2017) "Palu'nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) ve Palu Çarşısı'na Dâir Vakıfname Belgesinin Tecümesi", *OTAM Dergisi*, 41 (Ankara), s. 145-168).

4 Sancak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin (2009), "Sancak", *DİA*, 36, s. 97-99; Deny, "Sancak", *İA*, X, s. 186-189; İnalçık (1995), "Eyalet", *DİA*, 11, s. 548-550; Kunt (1987), *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arası Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul; Baykara (1988), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara.

5 Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göyünç (1991), "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, s. 267-277; Ünal (1994), "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri", *X. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler-1986*, c. V, Ankara, s. 2211-2220; Ünal (1992), "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, s. 241-265; Kılıç (1999), "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, 10, Ankara, s. 119-137; Kodaman (1986), *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Ankara.

6 Safevi Devleti'ne karşı kazanılan Çaldıran Zaferi'nden sonra Yavuz Sultan Selim, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Osmanlı idaresine girmesini sağlamak için bu civarı iyi tanıyan ünlü bilgin İdris-i Bitlisi'yi görevlendirmiştir. Diyarbakır valisi Bıyıklı Mehmet Paşa ile birlikte hareket eden İdris-i Bitlisi, bir çoğunun ülkesi ve kalesi Safevilerce ellerinden alınmış olan Kürt beylerinin Osmanlı hizmetine girmelerini sağlamıştır. Bu sırada Palu ve çevresinin yönetimi de bölgenin önemli şahsiyetlerinden olan Cemşid Bey'e verilmiştir (Ünal, 1992: 241).

7 Sözlükte "taraf, cihet, yöre, kenar, bölge" anlamlarına gelen nâhiye kelimesi, Osmanlı idarî sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi ifade etmekteydi. Tanzimat'tan sonra ise daha çok kazadan küçük idarî birimler için kullanılmıştır. Şahin (2006), "Nahiye", *DİA*, 32, s. 306-307.

8 "Zevamiyye", VGMA, 581: 45.

Hurufat Defterleri dışında, Palu Kazası'nın 18. yüzyıldaki idarî bölünüşünü tespit edebileceğimiz başka bir kaynak yoktur. Bundan dolayı 1841 yılında hazırlanan bir nüfus defteri, bu konuda müracaat edebileceğimiz en değerli kaynak özelliğini taşımaktadır. Fakat bu defter, en son tarihli Hurufat kaydından 40 yıl sonraki durumu yansıttığından, benzerliklerin yanı sıra önemli farklılıkları da içermektedir. Nitekim bu deftere göre, 1841 yılında Palu Kazası'nın *Hun, Veşin, Sivan, Gökdere, Bulanık, Ohi* ve *Çakçur* olmak üzere yedi nahiyesi vardı.

Nüfus Defteri'nden farklı olarak, Hurufat Defterleri'nde Bağın, Devamiyye, Ekrad ve Etrak nahiyelerini görmekteyiz. Bunlardan Bağın⁹, Tunceli-Elazığ illeri sınırında, Peri Suyu kenarında kurulmuş, kalesi olan eski bir yerleşmedir. Bu nahiyeye bağlı olarak defterlerde ismi geçen tek köy ise *Uşin*'dir.¹⁰ Ekrad Nahiyesi ile ilgili olarak Hurufat Defterleri'nde sadece *Beşaret* adıyla bilinen *Kuşçu*¹¹ köyünden bahsedilmektedir. Bu köy, Nüfus Defteri'nde Bulanık Nahiyesi'ne bağlı olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla Ekrad Nahiyesi'nin Bulanık Nahiyesi olduğu düşünülebilir. Etrak ismiyle verilen nahiyenin ise, 19. yüzyılda Karaçor veya Çakçur adıyla bilinen nahiyeye dâhil edildiği söylenebilir.¹² Çünkü bu nahiyeye tabi olarak gösterilen *Noşnak/Nöşnek* isimli köy, 1547'de Etrak Nahiyesi'ne tabiydi (bkz. VGMA, 584, s. 245). Fakat Devamiyye Nahiyesi'ni mevcut verilerle tespit etmek mümkün görünmemektedir. Zira Hurufat Defterleri'nde bu nahiyeye bağlı olarak sadece *Hacakpur* köyünden bahsedilmektedir ki, bu köy 1840 tarihli nüfus defterinde yer almadığı gibi, bugün Palu ve çevresinde bu isimle bilinen bir yerleşme de mevcut değildir.

Öte taraftan, Hun Nahiyesi adını aynı isimli köyden almıştır. Nitekim 1841 yılında Hun, nahiyenin en büyük köyüdür ve bugün de *Beyhan* yeni adıyla Palu

İlçesi'nin bir beldesi konumundadır. Yine her iki defterde yer alan Sivan Nahiyesi'ni oluşturan köyler, bugün Bingöl'ün Genç ilçesi sınırları içerisinde yer alırken, Bulanık Nahiyesi'ni oluşturan köyler de Kovancılar ve Karakoçan ilçeleri sınırları dâhilinde yer almaktadır.

Buna karşın, Hurufat Defterleri'nde bahsi geçmeyip Nüfus Defteri'nde yer alan nahiyeler de vardır. Bunlardan Veşin Nahiyesi, adını aynı isimli köyden almıştır ki, bugünkü adı *Erimli*'dir ve *Alacakaya* ilçesine bağlıdır. Hurufat Defterleri'nde nahiyeye olarak yer almayan Gökdere'yi ise bugün Palu'ya bağlı büyük bir köy olarak görmekteyiz. Yine Hurufat Defterleri'nde adı geçmeyen Ohi Nahiyesi, *Karakoçan* ilçesi köylerinden, Çakçur adıyla da bilinen Karaçor Nahiyesi ise ağırlıklı olarak *Kovancılar* ile az sayıda *Mazgirt* (Tunceli) ve Karakoçan ilçeleri köylerinden meydana gelmekteydi¹³. Nahiyeye adını veren Karaçor (Çakçur) köyü de bugün *Çaybağı* yeni adıyla Kovancılar ilçesine bağlıdır.

Bütün bu verilerden de anlaşılacağı üzere, 18. yüzyılda Palu Kazası bugünkü Palu İlçesi'nden oldukça farklı bir idari yapıya sahipti. Palu'nun yanı sıra, Elazığ'ın Karakoçan, Kovancılar, Arıcak ve Alacakaya ilçeleri ile kısmen Tunceli'nin Mazgirt İlçesi ve Bingöl'ün de Genç ve Merkez ilçelerinden de birçok köyü bünyesinde barındırıyordu.

Palu Kazası'nın Hurufat Defterleri'nde adı geçen köylerinin listesi Tablo-1'de gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, defterlerde kaza dâhilinde yer alan toplam 46 köyden bahsedilmektedir. Oysa Palu köylerinin sayısı bundan çok daha fazlaydı. Çünkü defterlerde, sadece vakıf olan veya camisi bulunan köylerden bahsedilmektedir. Ayrıca bu köylerin hangi nahiyelere bağlı oldukları da defterlerde çoğunlukla belirtilmemiştir.

9 Bugün Tunceli İli sınırları içinde yer almakta olup, Mazgirt İlçesi'ne bağlı Dedebağ köyüdür.

10 Bugün Huşin eski adıyla bilinen Kuşçu köyü olmalıdır.

11 Bu köy, bugün Kovancılar ilçesine bağlıdır.

12 Noşnak/Nöşnek köyü 1840 yılında Çakçur (Karaçor) Nahiyesi'ne bağlıydı. Bkz. Yapıcı (2016: 1040).

13 1841 yılında Palu Kazası'nı oluşturan köylerin isimleri ve bugün bağlı buldukları ilçelerin listesi için bkz. Yapıcı 2016: 968-988.

Tablo-1: Hurufat Defterlerinde İsmi Geçen Palu Kazası Köyleri

S.No	Köyler	Bağlı Olduğu Nahiye**	
		Hurufat Defterlerinde	Nüfus Defterinde (1841)
1	Ağcakendi	-	Karaçor (Çakçur)
2	Aşçı	-	-
3	Buban	-	Hun
4	Cinas/Çinaz	-	-
5	Çakçur	-	Karaçor
6	Dol	-	Gökdere
7	Engüran	-	Karaçor
8	Evladi	Karaçor	Karaçor
9	Gayde/Gayd	-	Sivan
10	Habab	-	Karaçor
11	Hamil	-	Hun
12	Herpünk	-	-
13	Hun	-	Hun
14	İsabey	-	-
15	Kadyan	-	Hun
16	Kamışlı	-	Karaçor
17	Kanberşeyh	Bulanık	Karaçor
18	Kasil	-	-
19	Kavak	-	Karaçor
20	Kelhüseyin	Sivan	-
21	Kengerli	Karaçor	Karaçor
22	Kirvaköy	Karaçor	Karaçor
23	Köşker	Etrak	-
24	Kuşcu	-	Bulanık
25	Lehan	Bulanık	Bulanık
26	Loğmar	-	Karaçor
27	Mezraa	Bulanık	Ohi
28	Mirvan	Hun	Veşin
29	Mollahasan	Bulanık	Bulanık
30	Mustafaköy	-	Karaçor
31	Nöşnak	-	Karaçor
32	Peyamlu	-	Karaçor
33	Sekrat	-	Karaçor
34	Seraçor	Hun	Hun
35	Seydili	-	Karaçor
36	Sığam	-	-
37	Şoli*	-	-
38	Tatar	-	Karaçor
39	Tırha	-	-
40	Tilk	-	Hun
41	Uşin	Bağın	-
42	Vank	-	Hun
43	Veşin	-	Veşin
44	Yusufdanişmend	-	-
45	Yüzev	-	Bulanık
46	Zaviye	-	-

* Palu ve çevresinde Şoli isminde bir köy mevcut değildir. Dolayısıyla bunun yanlış veya eksik harfle yazılmış olması muhtemeldir.

** Hurufat kayıtlarında çoğu köylerin bağlı olduğu nahiye belirtilmediğinden, bu hususun tespiti için 1841 tarihli Nüfus Defteri kullanılmıştır.

Hurufat Defterleri'nde bazı Palu beylerinin adları da geçmektedir. Bunlardan ilki hanedanın kurucusu *Cemşid Bey* ile oğlu *Hüseyin Can Bey*'dir. Yine bu defterlerde *Hacı İsmail Bey* (VGMA, 1080: 42), *İbrahim Bey*¹⁴ (VGMA, 1075: 53) ve *Seyfullah Bey* (1767'de Palu hâkimiydi. VGMA, 1075: 53) ile *İskender Bey*'den (VGMA, 1075: 53) de bahsedilmektedir¹⁵.

18. yüzyılda Palu'da yargı makamını temsil eden çok sayıda kadı ve naip vazife yapmıştır. Mesela 1701'de *Bahadır Efendi* (VGMA, 1121: 181), 1731'de *Seyyid Osman Efendi* (VGMA, 1079/2: 236), 1732'de *Seyyid Hacı Hüseyin Efendi* (VGMA, 1079/2: 236), 1738'de de *Yusuf Efendi* (VGMA, 1079/2: 236) Palu'da vazife yaptığını tespit edebildiğimiz kadılardır. Bundan sonraki tarihlerde genellikle kadılar görev mahallerine bizzat gitmeyerek yerlerine naip görevlendirmişlerdir¹⁶. Nitekim 1747'de *Yunus Efendi* (VGMA, 1079: 232), 1756'da *Abdullah Efendi* (VGMA, 1097: 222), 1758'de *Muhyiddin Efendi* (VGMA, 1097: 222), 1767'de *Muhyiddin Efendi* (VGMA, 1075: 53) ve 1771-1774 yılları arasında da *Hasan Efendi* (VGMA, 1058: 222; VGMA, 1080: 42) Palu'da vazife yapan naiplerdi. 1758'de naiplik yapan Muhyiddin'in 1767'de vazife yapan Muhyiddin'le aynı kişi olması da muhtemeldir. Dolayısıyla, arada başka bir naip yoksa onun uzun süre bu vazifede kaldığı veya ikinci kez bu göreve atandığı düşünülebilir.

Kaza merkezi olan Palu Kasabası'na baktığımızda; en önemli fizikî yapısının kalesi olduğu görülmektedir. Urartular döneminde inşa edildiği kabul edilen Palu Kalesi (bkz. Yapıcı, 2004), çevresindeki Harput Kalesi¹⁷'ne nazaran küçük bir yapıydı. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, 17. yüzyılda Palu hâkimi *İbrahim Bey*

kalede oturuyordu. Fakat kalenin dizdarı yoktu. Ayrıca kalede bir cami ve cephaneye ile su sarnıçları ve mahzenler de vardı (Evliya Çelebi, 1999: 137). Kaledeki cami (Kale Camii) 18. yüzyılın ikinci yarısında da kullanılmaktaydı (VGMA, 1074: 64). Palu hâkiminin kalede oturması, burada ona ait bir saray olduğuna da işaret etmektedir.

Palu Kasabası, Zaviye (Zeyve/Zeve), Çarşıbaşı ve Aşağı Mahalle olmak üzere üç kısımdan oluşuyordu (Yapıcı 2016: 963). Çarşı bölgesinde *Çarşu Camii* (Çarşı Camii) adıyla bilinen bir cami vardı (VGMA, 1083: 224). Çarşının yanında yer alan mahalle de *Çarşubaşı Mahallesi* adını taşıyordu¹⁸. Kasabanın en önemli yapılarından olan *Cami-i Kebîr* (Ulu Camii) Zaviye bölgesinde¹⁹ yer alırken, bir başka önemli yapı olan *Cemşid Bey Camii* de Zaviye bölgesinde ve aynı adla anılan mahallede (Cemşid Bey Mahallesi) bulunuyordu. Yine Cemşid Bey Mahallesi'nde Cemşid Bey ve oğlu Hüseyin Can Bey tarafından yaptırılan medrese (*Cemşidiye*) ve hanlar²⁰ (Baş ve Orta Han) da vardı. *Kalepınarı* (VGMA, 1074: 64; BOA, NFS-d-2690: 38) adıyla bilinen mahalle Zaviye bölgesinin hemen başlangıcında bulunmaktaydı²¹. Zaviye²² adı sonraki yıllarda Zeyve'ye dönüştüğü için bu mahalle 19. yüzyılda *Zeyve Kalepınarı* adını almıştır (BOA, NFS-d-2687: 4). Bugün Zeve adıyla bilinen Zaviye bölgesindeki Kalepınarı yakınında 18. yüzyılda *Hacı*

14 İbrahim Bey H. 1115 (M. 1703-04) yılında vefat etmiştir. Bkz. VGMA, 1121: 181.

15 Sayıları 210'u bulan Palu beylerinin şeceresi için bkz. Ünal 1992: 257-265.

16 18. yüzyılda kazaların naiplerle yönetilmesi anlayışı iyice benimsenmiştir. Yerli kişilerden naip atanması yasak olmakla birlikte buna riayet edilmediği de olmuştur. Bir kadı naip tayin ederken, naip tayin ettiği kişiye tayin tarihini, kısmet-i askeriyeye ile birlikte kazayı zaptetmesini ve şer'î hususlara göre kararlar vermesini de söylerdi (Özkaya 1985: 211).

17 Osmanlı döneminde Harput Kalesi ve şehirdeki fonksiyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal (1989), XVI. *Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara, s. 196-198; Uzun-Çakar (2016), "17. Yüzyılda Harput Kalesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26/2, Elazığ, s. 337-350.

18 Palu'da 1841 yılında *Çarşubaşı* adını taşıyan iki ayrı mahalle vardı ve bunlardan biri *Kurşunî Camii* ile diğerinden ayrıt ediliyordu. Bkz. Yapıcı 2016: 132, 146.

19 "Palu'da Zâviye Mahallesi'nde Câmî-i Kebîr'in mütevellisi Mustafa fevt olub...", VGMA, 1097: 222.

20 "Palu'da Cemşid Bey binâsı Baş ve Orta Han'ın vakfı Hamil ve Dol ve Buban karyesinin mütevellisi olan ...", VGMA, 1097: 222.

21 "Palu Kasabası'nda yukarıda Kal'a Pınarı kurbunda ...". VGMA, 1074: 64.

22 *Zaviye* kelimesinin farklı manaları vardır. "Küçük tekke" anlamında kullanıldığı gibi, "görüş, bakış açısı" ve "köşe" anlamında da kullanılmaktadır (Ş. Sami (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, s. 680). Vakıf kayıtlarına bakıldığında, Palu'da Cemşid Bey'in yaptırdığı bir zaviyeden bahsedilmektedir (bkz. VGMA, 2113: 359; VGMA, 311: 223; VGMA, 608: 115). Dolayısıyla bu mahallenin (veya bölgenin) adını bu zaviyeden aldığı söylenebilir. Fakat bugün bu zaviyeye ait herhangi bir kalıntı mevcut değildir. Ayrıca vakfiyelerde medrese ve zaviye kelimelerinin birbirinin yerine kullanılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim Cemşid Bey Medresesi'nin 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmesinden sonra Zaviye bölgesinin yerleşime açıldığı düşünülmektedir (bkz. Karabulut 2017: 153). Ayrıca H. 1323 tarihli Diyarbekir Salnamesi'nde de "*Dâhil-i kasabada Cemşid Bey merhumun zâviye-i i'tikâfî ile nâmına mensûb câmî-i şerîf nefâset-i asliyesini muhafâza itmiş âsâr-ı 'atıkadandır*" denilmesi ve ayrıca medreseden bahsedilmemesi (bkz. s. 215), ikisinin yani zaviye ve medrese kelimelerinin birbiri yerine kullanıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir.

Haydar Ağa ve Hacı Yusuf Ağa'nın birlikte inşa ettikleri bir cami vardı²³ (VGMA, 1079/2, s. 236; VGMA, 1097: 222; VGMA, 1078: 74; VGMA, 1074: 64).

Kasabanın *Murat Nehri*²⁴ sahilinde de yerleşme vardı (Evliya Çelebi 1999: 138) ve burası *Aşağı Mahalle* olarak isimlendirilmişti. 18. yüzyılda bu bölgede *Kindik*²⁵ adıyla bilinen bir cami bulunmaktaydı (VGMA, 1097: 222; VGMA, 1074: 64) ki bugün harap durumdadır. Bu caminin yanı sıra Murat Nehri yakınında *Hacı İskender Bey* tarafından yaptırılmış bir medrese de vardı (VGMA, 1078: 74).

Hurufat Defterleri'nde Palu Kasabası'nın bütün mahalleleri yer almamakta, sadece personel atamasına konu olan yapının hangi mahallede olduğu belirtilmemektedir. Fakat 19. yüzyılın ilk yarısında (1840-41) hazırlanan nüfus defterlerine bakıldığında kasabada, *Kalepınarı, Çarşubaşı, Cemşidbey ve Aşağı Mahalle*'nin yanı sıra, *Tuzbalta, Ömerbey, Musalla, Tekkepınarı, Çukur, Cırık, Aşağı Kebîrî ve Aşağı Cami-i Kasımiye* adlı Müslüman mahalleleri (BOA, NFS-d-2687: 4-93²⁶) ile *Donir, İrvat, Yusufik ve Samil* isimli gayrimüslim mahallelerinin olduğu da görülmektedir (BOA, NFS-d-2689: 4-50). İsimlerinden anlaşıldığına göre, Müslüman mahallelerinden *Aşağı Kebîrî ve Aşağı Cami-i Kasımiye*, bir sırtta kurulmuş olan kasabanın nehre doğru uzanan aşağı kısmında yer alıyordu. Mahalleler içerisinde dikkat çeken bir başkası ise *Musalla*'dır. Zira bu isim²⁷, topluca kılınan bayram ve cenaze namazlarıyla yağmur dualarının yapıldığı alanın bu mahallede olduğuna işaret etmektedir.

23 Bugün *Haydariye* adıyla bilinen bu cami tamamen harap durumdadır.

24 Bu nehre Fırat ismi de verilmektedir. Nitekim H. 1323 tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi'nde "*Fırat-ı Şarkî Nehri Palu Kazâsi vasatında ve şarkdan garba doğru cereyân eylemektedir.*" denilmektedir. H. 1323/R. 1321 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi, s. 164.

25 Kindik, etli ya da etsiz olarak yapılan fındık büyüklüğündeki köfte veya küçük üzüm salkımı manasında kullanılan bir kelime olmakla birlikte, Palu'da Murat Nehri kenarında yer alan ve kaleye benzeyen kayalık için kullanılan bir isimdir.

26 Ayrıca bkz. Yapıcı 2016: 67-171. 1846 yılında ise Palu'nun Müslüman mahalleleri *Kalepınarı, Dükkânönü, Cemşidbey, Çarşubaşı, Kasımiye, Cırık ve Köprübaşı* adlarını taşıyordu. Bkz. BOA, NFS-d-2690: 38-52.

27 Musallâ (Farsça namazgâh) kelimesi, genelde namaz kılınan her yeri ifade etmekle birlikte, fikhî terim olarak yerleşim merkezlerinin dışında bayram, yağmur duası ve cenaze namazlarının kılındığı belirli yerler için kullanılır. Bozkurt (2006), "Namazgâh", *DİA*, 32, s. 357.

Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre, Palu Kasabası'nda *Uzun Bedesten* (VGMA, 582: 423; VGMA, 608/1: 277) adıyla bilinen bir bedestenle hubabatın alınıp satıldığı bir *Buğday Meydanı* bulunmaktaydı ve bu meydanda hayvan yemi satılan dükkânlar da vardı. Baş ve Orta Hanlardan başka, vakıf belgelerinde *Küçük Han* adıyla bilinen bir handan da bahsedilmektedir ki, bu hanın yakınında bakkal ve bezaz dükkânları da bulunuyordu (VGMA, 582: 407). Ayrıca İbلاşiyeye Vakfı akarları içerisinde yer alan ve *Mısır Zerkî Hanı* adıyla bilinen bir hanın mevcudiyeti de bilinmektedir (bkz. Karabulut 2017: 153). Fakat H. 1318/R. 1316 tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi'nde kasabada sadece üç hanın varlığından bahsedilmesi (bkz. s. 215), Küçük Han'ın bunlardan biri olduğu izlenimini vermektedir.

Sefer Ağa Camii ve Hacı Ömer Camii ile İbrahim Bey Camii de 18. yüzyılda Palu Kasabası'nda halka hizmet veren ibadet mekânları olarak dikkat çekmektedir. Yine Palu'da *Küçük Hamam (Hamam-ı Sagir)* adıyla bilinen bir hamam ile köprübaşında hayvan başlarının satıldığı bir *Başhane* de vardı²⁸. Palu beylerinden *İskender Bey bin Mehmed Bey*, bu hamam ve başhaneyi Palu kurrasından olan *Ahmed Efendi*'ye, her sabah namazından sonra Yasin-i Şerif ve her yatsı namazından sonra da Mülk suresini okuyup vâkıfın ruhuna hediye etmesi şartıyla, 1748 yılında evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfetmiştir (VGMA, 581: 458).

Öte yandan, kasabanın önünden geçen Murat Nehri üzerinde kurulu tarihi bir köprü de bulunmaktaydı. Doğu-batı arasında irtibatı sağlayan bu köprü, Arabistan bölgesine götürülen koyun sürüleri için de bir geçiş noktasıydı. Ayrıca kasabanın ziraat mahalleri arasındaki bağlantısı da yine bu köprü sayesinde sağlanıyordu (BOA, A-MKT.MHM-266-54-2).

28 Palu Kasabası, dinî, sosyal ve iktisadî amaçlı binaları dikkate alınarak, bölgesindeki diğer önemli bir yerleşim merkezi olan Harput'la kıyaslandığında, ondan oldukça küçük olduğu görülür. Zira 18. yüzyılda Harput Şehri'nde 19 cami ve 16 mescidin yanı sıra çok sayıda medrese, mektep ve tekke vardı. Ayrıca çarşı, pazar, han, hamam ve üretim merkezleriyle de Palu'dan oldukça ileri düzeydeydi. Harput'un 18. yüzyıldaki genel durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çakar-Uzun (2017: 5-98).

2. Vakıf Müesseseleri

2.1. Camiler

2.1.1. Cemşid Bey Camii

Palu Kasabası'nın en önemli yapılarından biridir. Caminin yanı sıra medresesi de olduğundan bir külliye özelliğini taşımaktaydı. Bu yapılar Cemşid Bey ve oğlu Hüseyin Can Bey tarafından yaptırılmıştır. Yine Palu'da bunlar tarafından yaptırılan hanlar da vardı.

16. yüzyılda inşa edilen cami, 18. yüzyılda da kasaba halkına hizmet veriyordu. Nitekim bu yüzyılın başlarında camide hatip olarak vazife yapan *Hamid*'in berati 1704 yılında yenilenmiştir (VGMA, 1121: 181). Fakat bahse konu olan Hamid, 1732'de vefat ettiğinden vazifesi oğlu Abdullah'a tevcih edilmiştir (VGMA, 1079/2: 236). *Vank* köyünün 1/5 mahsulü de bu camide vazife yapan müezzine maaş olarak tahsis edilmiştir. Mesela beratsız olarak ve müteveli tezkeresiyle bu vazifeyi yürüten *Ahmed bin Mahmud* 1783 yılında vefat ettiğinden *Seyyid Ömer bin Seyyid Hacı Hüseyin* bu camiye müezzin olarak tayin edilmiştir (VGMA, 1078: 74).

Cemşid Bey ve oğlu *Hüseyin Can Bey* tarafından yaptırılan cami, medrese ve hanların vakfı *Sığam, Sekrat, Cinas, Veşin, Tilk* ve *Tırha* adlı köyler ile bunlara merbut mezralardan oluşuyordu (VGMA, 1079: 232). Fakat vakıf, evladiyet üzere olduğundan, yıllık gelirinin tamamı değil, belirli bir kısmı külliyyeye kalırdı. Nitekim Muhasebe kayıtlarından anlaşıldığına göre, 1868 yılında Cemşid ve Hüseyin Can Beylerin vakfından Cemşidiye mürtezikasına ayrılan pay sadece 2500 kuruştı. Oysa yıllık gelirin toplam miktarı (bazı kesintilerden sonra) 75780 kuruştı (BOA, EV-d-20251: 5). Ayrıca Vank köyünün 2100 kuruş olan geliriyle de müezzinin yıllık maaşı karşılanıyordu (Çelik, 2013: 147).

2.1.2. Çarşı Camii

Onsekizinci yüzyılda *Çarşı Camii* adıyla bilinen bu yapının bânisi ve hangi tarihte inşa edildiği belli değildir. Ayrıca 16 ve 17. yüzyıllara ait vakıf kayıtları da mevcut değildir. 1736 yılında caminin imamı ve aynı zamanda vakfının mütevellisi olan Ali vefat ettiğinden vazifesi Ahmed'e tevcih edilmiş (VGMA, 1083: 224), fakat Ahmed'in de birkaç ay sonra vefatı sebebiyle bu vazifeler Molla Yusuf'a verilmiştir (VGMA, 1079/2: 236).

2.1.3. Hacı Haydar Ağa ve Hacı Yusuf Ağa Camii

Palu Zaviyesi'nde *Kalepinarı* adıyla bilinen mahalle yakınında *Hacı Haydar Ağa* ve *Hacı Yusuf Ağa*'nın birlikte inşa ettirdikleri bir camidir (VGMA, 1079/2: 236). Caminin kitabesi olmadığından inşa tarihi tespit edilememektedir. Fakat 18. yüzyılda kasaba halkına hizmet veren önemli camilerden biriydi. 1726 yılında Mazgirt²⁹ Kazası'na tabi *İsmailli* adlı köyün sakinlerinden *Ömer Ağa ibn-i Ahmed Ağa*, Harput'taki Cemşid Hamamı ile bitişiğindeki yedi dükkânı Palu beylerinden Seyfullah Bey, Ali Bey ve Cemşid Bey ile kız kardeşleri Sabire Hanım, Rukiye Hanım ve Atike Hanım'dan satın alarak bu camiye vakfetmiş, Palu ulemâsından *Seyyid Yusuf Efen-dî*'yi de evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfına müteveli olarak tayin etmiştir. Vâkıfın şartlarına göre; hamam ve dükkânlardan elde edilecek yıllık gelirle, öncelikle mezkûr camide vazife yapan imam, hatip, müezzin ve ferraşın maaşı ödenecek, mekânın aydınlatılmasında kullanılan yağ ve diğer ihtiyaçlar karşılanacaktı. Gelirin artan kısmı ise caminin tamir ve terkimi için kullanılacak, bunlardan da artan olursa müteveli tarafından zaptedilecekti. Müteveli, gelirin harcanmasından vazife sahiplerinin azline kadar her türlü işlerde müstakil yetki sahibi de olacaktı³⁰ (VGMA, 584: 249-250).

Hurufat kayıtlarına göre, bu camide Yunus adlı birinin 26 yıldan beridir imamlık yaptığına ve ilim ehli olduğuna dair mahalle halkının mahkemeye bildirimde bulunmaları üzerine, Palu kadısı Seyyid Hacı Hüseyin'in arzıyla 1732 yılında caminin imamet, hi-

29 Mazgirt, Palu'nun kuzey-batısında yer almakta olup, bugün Tun-celi iline bağlı bir ilçe merkezidir.

30 Bu vakıf sözleşmesi 19 Şubat 1745 (17 Muharrem 1158) tarihinde yenilenmiştir ve öncekinden de oldukça farklıdır. Bu yeni sözleşmenin diğerlerinden en önemli farkı, bahse konu olan gelirlerin Yusuf ve Haydar tarafından yaptırılan camiye değil, Ömer Ağa tarafından bina edilen camiye vakfedildiğinin belirtilmiş olmasıdır. İkinci vakfiyenin ilkinden farklı olan bir başka taraf ise vakıf mütevellisinin de Ömer Ağa ibn-i Ahmed Ağa'nın oğlu *Hacı İsmail Ağa*'nın olmasıdır. Bu durumda, Ömer Ağa tarafından Palu'da yeni bir cami yaptırıldığı, Harput'taki hamam ve dükkân gelirlerini de bu yeni camiye vakfettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yeni vakıf senedinde, ilkinden farklı olarak, camide vazife yapanlara günlük ve yıllık hesabı üzere ne kadar ücret ödeneceği de belirtilmiştir. Buna göre; imam ve hatip olana günlük 27 akçe olmak üzere yıllık 80 kuruş, müezzine günlük 10 akçe (yıllık 30 kuruş), temizlik işlerinden sorumlu olan ferraşa yine günlük 10 akçe (yıllık 30 kuruş) ücret ödenecek, caminin aydınlatılmasında kullanılan yağ (revgan) ve sergisinde kullanılan hasır için de günlük 5 akçe (yıllık 15 kuruş) müteveli eliyle harcardıktan sonra, gelirden artan her ne olursa müteveli tarafından zaptedilecekti. Bkz. VGMA, 581: 22.

tabet ve tevliyeti adı geçen Yunus'a beratla tevcih edilmiştir (VGMA, 1079/2: 236). 1758 yılına gelindiğinde, Yunus vefat ettiği için vazifeleri oğlu Hasan'a Palu naibi Muhyiddin'in arzıyla verilmiştir (VGMA, 1097: 222). 1771 yılında beratı zayiden yenilenen (VGMA, 1078: 74) Hasan, 1784 yılı sonlarında vefat etmiş, vazifeleri oğulları Mehmed ve İbrahim'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1074: 64).

2.1.4. Hacı İsmail Bey Camii

Hadimiye Deresi adlı mahalde Palu beylerinden *Hacı İsmail Bey* tarafından yaptırılmıştır. Muhtemelen 18. yüzyılda yaptırılan ve günümüze ulaşamayan bu caminin hitabeti 22 Eylül 1774 tarihinde ber vech-i hasbi Mehmed bin Hacı Ali'ye inayet edilmiştir (VGMA, 1080: 42).

2.1.5. Hacı Ömer Camii

Palu'da *Hacı Ömer* adında biri tarafından yaptırılmıştır. Fakat Hacı Ömer'in kimliği ve caminin inşa tarihi konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, caminin hitabeti 1738 yılında Palu kadısı Yusuf'un arzıyla Ömer'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1079/2: 236). Günlük bir akçe ücretle bu vazifeyi yürüten Ömer, 1756 yılında vefat ettiğinden yerine İsmail atanmıştır (VGMA, 1097: 222).

2.1.6. Haydar Camii

Palu'da *Haydar* adlı biri, 18. yüzyılda bir cami inşa ederek vakfının tevliyetini kendisine ve vefatından sonra da evlad ve evladına şart ettikten sonra, 1756 yılında vefat etmiş, mahlûl kalan vazifesi Palu naibi Abdullah Efendi'nin merkezi hükümete arzıyla oğlu Ahmed'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1097: 222).

2.1.7. İbrahim Bey Camii

Palu beylerinden İbrahim Bey³¹ tarafından 17. yüzyılda Palu Kasabası'nda inşa ettirilmiştir. Bu camide günlük bir akçe ücretle hatip olan İdris'in beratı 1703 (veya 1704) yılında zayiden yenilenmiştir (VGMA, 1121: 181).

31 İbrahim Bey, IV. Murad'ın Bağdat seferine katılmış ve muhtemelen 1663'te vefat etmiştir (Ünal, 1992: 253).

2.1.8. Kale Camii

Palu Kalesi'nde yer alan bu caminin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Evliya Çelebi kaledeki camiden bahsettiğine (Evliya Çelebi 1999: 137) göre, 17. yüzyılda mevcuttu ve 18. yüzyılda da kasaba halkına hizmet vermeye devam ediyordu.

Palu'daki *Kasil* adlı köyün 1/5 mahsulü bu caminin hatibine vakfedilmişti. Beylerbeylik de yapmış olan Cemşid hanedanından *Yensur Paşa*, ulemadan *Seyyid Abdülhamid*'e bir tezkere ile bu görevi tevcih etmiştir. Vefatına kadar hitabet vazifesini tasarruf eden Seyyid Abdülhamid'den sonra oğlu Abdulfetah, onun vefatından sonra da yine evlattan olan İsmail ve Yusuf, sırasıyla bu vazifeyi tasarruf etmişlerdir. Yusuf'un 1784 yılında vefatından sonra ise hitabet vazife amcazadesi Abdülhamid'e verilmiştir (VGMA, 1074: 64).

2.1.9. Kasımiye Camii

Hurufat Defterleri'nde Kasımiye Camii'nden bahsedilmemektedir. Fakat Aşağı Mahalle'de yer alan bu caminin, imam, hatip, müezzin ve ferraşına günlük beşer akçe ücret tahsis edildiği ve gelirinden artan kısmın da vakfın evladiyet üzere mütevellisi olan Mîr Ömer'e şart koşulduğu, 1765 yılı sonları veya 1766 yılı başlarında hazırlanan bir vakfiyede zikredilmektedir (bkz. VGMA, 582: 206). Günümüze ulaşmayan bu cami hakkında kaynaklarda kayda değer başka bir bilgi de yoktur.

2.1.10. Kindik Camii (Nehr-i Murad Camii)

Palu'da Murad Nehri yakınında ve *Aşağı Mahalle* olarak bilinen mevkide yer alıyordu³². "Nehr-i Murad Camii" adıyla da bilinen³³ bu yapı bugün tamamen harap durumdadır. 1758 yılında bu caminin imamet, hitabet ve tevliyetine *Hasan* isimli biri Palu naibi Muhyiddin'in arzıyla ve "müceddeden" atanmıştır (VGMA, 1097: 222). 1776 yılında vakıf geliriyle cami damının bakım ve onarımından sorumlu olan loğkeşin günlük ücreti ödeniyordu. Yine vakıf bütçesiyle

32 "Palu Kasabası'nda Aşağı Mahalle ta'bir olunur mevzi'de Kindik câmi'i-şerifinde imâm hatîb ve mütevellisi olan ..." (VGMA, 1074: 64); "Palu'da Nehr-i Murad kurbunda binâ olunan Kindik Câmî-i şerifinin..." (VGMA, 1097: 222).

33 "Palu Hükûmeti muzâfatından Nehr-i Murad Câmî'i'ne meşru-ta..." (VGMA, 1078: 74).

mekânın aydınlatılmasında kullanılan mum ihtiyacı da karşılanıyordu. Bundan sonra kalan her ne olursa Palu beylerinden *Mehmed Bey*'in ruhuna bağışlanmak üzere Yasin-i Şerif okumakla vazifeli Hasan'ın şart koşulmuştu (VGMA, 1078: 74). Bu şart, vakfın 18. yüzyılda Mehmed Bey tarafından kurulduğunu, dolayısıyla caminin de onun tarafından yaptırıldığını düşündürmektedir. 1784 yılına kadar caminin imamet, hitabet ve tevliyetine de mutasarrıf olan Hasan, bu tarihte vefat edince bütün bu vazifeleri oğulları olan Mehmed ve İbrahim'e müştereken tevcih edilmiştir (VGMA, 1074: 64).

2.1.11. Sefer Ağa Camii

Palu'da *Sefer Ağa* tarafından yaptırılmıştır. Fakat bânisi ve caminin inşa tarihi konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. 18. yüzyılda kasaba halkına hizmet verdiği anlaşılan Sefer Ağa Camii'nin müezzini 1733 yılında vefat etmiş; vazifesi Ömer'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1079/2: 236). İki akçe ücretle cami vakfının kayyımı olan Hasan'ın da beratı 1756 yılında yenilenmiştir (VGMA, 1097: 222).

2.1.12. Ulu Camii (Câmi-i Kebîr)

1735 tarihli Arapça vakfiyesinden³⁴ anlaşıldığına göre, Palu'nun Çarşıbaşı Mahallesi'nde *Seyyid Hacı Mustafa* ve *Seyyid Hacı Abdurrahman* adlı hayır sahipleri tarafından yaptırılmış ve bunlar camiye kible tarafında bitişen dört dükkân ile Uzun Bedesten'de yer alan bir dükkânı ezan ve ikamet işleri için, aynı mahallede bulunan iki dükkânı da caminin temizlik hizmetleri ve aydınlatılmasında kullanılan mum ihtiyacının karşılanması için vakfetmişlerdir. Ayrıca caminin müezzinlik ve ferraşlığını dönemin âlim ve fâzıl kişilerinden olan Osman Efendi'nin yapmasını da şart koşmuşlardır (VGMA, 582: 423).

Hurufat kayıtlarında caminin Zaviye Mahallesi'nde olduğu ifade edilmektedir³⁵. Câmi-i Kebîr'in mütevellisi Mustafa 1761'de vefat ettiğinden vazifesi oğlu İshak'a tevcih edilmiştir. Aynı yıl caminin imamet ve hitabeti ise Feyzullah'ın tasarrufunda bulunuyordu. Onun ertesi yıl erkek evlat bırakmadan vefat etmesi sebebiyle Palu naibi *Muhyiddin*'in merkezi hüküme-

te arzıyla yerine Abdullah adlı başka biri atanmıştır (VGMA, 1075: 53).

2.1.13. Köylerdeki Camiler

Palu'nun *Veşin* köyünde *Hacı Ömer Camii*³⁶ ve Şolide *Bayram Ali Camii* (VGMA, 1121: 181), Karaçor Nahiyesi'nin *Evladi* köyünde *Hacı Mikail Camii*³⁷, *Kavak* köyünde *Hasan Camii*³⁸, *Zaviye* adlı köyde *Medrese Camii*³⁹, Bulanık Nahiyesi'nin *Mezraa* adlı köyünde de *Kasım Ağa Mescidi*⁴⁰ vardı.

Bunlardan başka, köy halkı tarafından yaptırılan camiler de bulunmaktaydı. Mesela; *Kuşçu*⁴¹, *Herpünk*⁴², *Engürran*⁴³, *Seydiil*⁴⁴ ve *Yusufdanişmend*⁴⁵ adlı köyler ile Ka-

36 Bu camide vazife yapan hatip Ali ve imam Mahmud'un beratları 1705 yılı sonlarında yenilenmiştir. VGMA, 1121: 181.

37 Bu camide günlük bir akçe ücretle hatip olan İbrahim'in beratı 1706 yılı sonlarında yenilenmiştir (VGMA, 1121: 181). 1731 yılında İbrahim'in yerine Palu kadısı Seyyid Osman'ın arzıyla Ali tayin edilmiştir. VGMA, 1079/2: 236.

38 Hasan Camii'nde hatip olmadığından 1706 yılı başlarında Hasan'a tevcih edilmiştir. VGMA, 1121: 181.

39 Bu caminin hitabeti 1748 yılında müceddeden Ahmed'e hüccet-i şer'iyeye mucebince tevcih edilmiştir (VGMA, 1079: 232). Öyle anlaşılıyor ki Zaviye adlı köyde eskiden beri faaliyet gösteren bir medrese de vardı. Köyün, Zaviye adını taşıması da bu medreseden kaynaklanmış olmalıdır. Zira Palu'da medrese ve zaviye kelimelerinin bu dönemde eş anlamlı olarak kullanıldığından daha önce bahsetmiştik. Köyün mescidi ise muhtemelen 1748 yılında camiye dönüştürülmüştür.

40 *Kasım Ağa Mescidi*'ne minber konarak camiye dönüştürülmesi için 1747 yılında hükümetten izin istenmiştir. Ayrıca camiye hatip olarak da ber vech-i hasbi Hacı Mehmed atanmıştır. VGMA, 1079: 232.

41 1763 yılında köy halkı bir bina inşa ederek cami olması için hükümetten izin istemiş ve bu izinle birlikte *Numan* isimli birine ücret almadan yapması kaydıyla hitabet vazifesi verilmiştir (VGMA, 1075: 53). 1781 yılına gelindiğinde ise Numan vefat ettiğinden bu vazife Halil'e tevcih edilmiştir. VGMA, 1078: 74.

42 1743 yılında *Herpünk* köyünde yeni bir cami inşa edilerek hitabeti ber vech-i hasbi Abdullah'a verilmiştir. VGMA, 1079: 232.

43 Bu köyde yer alan caminin ber vech-i hasbi hatibi olan *Molla Hüseyin bin Mustafa* vazifesini 23 Mart 1771 tarihinde kendi isteğiyle *Mikail bin İsmail*'e bırakmıştır (VGMA, 1078: 74). Fakat üç yıl sonra (21 Nisan 1774 tarihinde) bu vazife Palu naibi Hasan'ın arzıyla tekrar Molla Hüseyin bin Mustafa'ya tevcih edilmiştir. VGMA, 1080: 42.

44 Bu köyde bulunan caminin hatibi Mustafa'nın 1701 yılında vefatından sonra yerine Hüseyin (VGMA, 1121: 181), onun vefatından sonra 1733 yılı başlarında Cafer (VGMA, 1079/2: 236), Cafer'in 1746 yılında vefat etmesinden sonra oğlu Osman (VGMA, 1079: 232), Osman'ın da 1774 yılında vefatıyla yerine Molla Yusuf bin İslam atanmıştır. VGMA, 1080: 42.

45 Bu köyde yer alan mescide 1778 yılında minber konularak camiye dönüştürüldükten sonra hitabeti Ebubekir'e verilmiştir. Ayrıca mescidin imamı olan Mevlüd ve müezzini olan Osman da vefat ettiklerinden, onlardan boşalan imamlık ve müezzinlik vazifeleri de aynı tarihte Ebubekir'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1078: 74). Bu vazifelerin (imam, hatip ve müezzin) ücretinin ödenebilmesi için

34 Bu vakfiyenin bir sureti de 1832 tarihlidir. Bkz. VGMA, 608: 277.

35 "Palu'da Zâviye Mahallesinde Câmi-i Kebîr'in mütevellisi Mustafa fevt olub...", VGMA, 1097: 222.

raçor Nahiyesi'nin *Kırvaköy*⁴⁶ ve *Ağcakendi*⁴⁷, Sivan Nahiyesi'nin *Kelhüseyn*⁴⁸ ve Bağın Nahiyesi'nin *Uşin*⁴⁹ adlı köylerinde köy halkı tarafından yaptırılmış camiler vardı.

Palu köylerindeki bazı camileri ise hayır sahipleri yaptırmıştır. Bu bağlamda, Hun'daki camiyi *Şeyh Ömer*⁵⁰, *Kavak*'ta camiyi *Seydi Han (Seyidhan) bin Maksud*⁵¹, *Mustafaköy*'deki camiyi *Molla Hızır*⁵², *Yüzev*'deki camiyi *İmam Fakih Haydar*⁵³, *Çakçur* köyündeki camiyi *Mikayil bin Hasan*⁵⁴ yaptırdıktan sonra, Karaçor Nahiyesi'nin *Kengerli* adlı köyündeki camiyi *Abdurrahman bin Hacı Osman*⁵⁵ ve yine bu nahiyedeki bir köy camiini *Ali bin Ömer*⁵⁶, Bulanık Nahiyesi'nde bulunan bir köy camiini de *Resul bin Ahmed*⁵⁷ yaptırmıştır.

hayır sahiplerince bir çiftliğin 1/5 mahsulü vakfedilmiştir. Bu geliri tasarruf eden Ebubekir, 1796 yılında vefat ettiğinden vazifeleri oğlu Ahmed'e tevcih edilmiştir. VGMA, 538: 111.

- 46 Bu caminin imamet ve hitabeti 1767 yılında ücretsiz yapmak üzere İbrahim adlı birine Palu naibi Muhyiddin'in arzıyla verilmiştir. VGMA, 1075: 53.
- 47 Bu köyde 1759 yılında bir mescit yaptırıldıktan sonra, "minber vaz' edilerek" camiye dönüştürülmesi için hükümetten izin istenmiştir. Aynı yılın Aralık ayında izinle birlikte caminin hitabeti hasbî olarak *Hasan bin Abdurrahman*'a verilmiştir (VGMA, 1075: 53). Arzuhalin Hasan tarafından verilmiş olması, bahse konu olan mescidin de onun tarafından yaptırıldığına işaret etmektedir.
- 48 Bu caminin hitabeti 29 Ekim 1795 tarihinde hasbî olarak Mehmed bin Mahmud'a tevcih edilmiştir. VGMA, 538: 111.
- 49 Bu köyde yer alan caminin (ki muhtemelen yeni yapılmıştır) imam ve hatibi olmadığından 1747 yılı sonlarında Palu naibi Yunus Efendi'nin arzıyla Seyyid Hacı Abdurrahman'a tevcih edilmiştir. VGMA, 1079: 232.
- 50 Bu camide evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellî olan Abdullah 1761'de vefat ettiğinden vazifesi evlad-ı vâkıftan olan Mustafaya tevcih edilmiştir. VGMA, 1097: 222.
- 51 1773 yılı başlarında inşa edilen caminin hatiplik vazifesi ücretsiz yapmak üzere caminin bânisi Seyidhan'a Palu naibi Hasan'ın arzıyla tevcih edilmiştir (VGMA, 1080: 42). Seyidhan 1790 yılında vefat ettiğinden yerine oğlu İsmail beratla atanmıştır. VGMA, 537: 75.
- 52 *Molla Hızır* tarafından yaptırılan caminin hatiplik vazifesini, bâninin oğlu Bekir hasbî olarak yürütürken 25 Mart 1771'de babası Hızır'a devretmiş (VGMA, 1078: 74), fakat 21 Nisan 1774'te Palu naibi Hasan'ın arzıyla tekrar oğlu Bekir'e tevcih edilmiştir. VGMA, 1080: 42.
- 53 1784 yılında ashab-ı hayratdan *İmam Fakih Haydar*'ın bina ettiği caminin hitabeti bânisine tevcih edilmiştir. VGMA, 1074: 64.
- 54 Bu caminin hitabeti 1771 yılında Palu naibi Hasan'ın arzıyla Mikayil'in oğlu Hasan'a ber vech-i hasbî tevcih edilmiştir. VGMA, 1058: 222.
- 55 1753 yılında *Abdurrahman bin Hacı Osman*'ın yaptırdığı bu caminin imamet ve hitabeti ber vech-i hasbî Ömer'e tevcih edilmiştir. VGMA, 1079: 232.
- 56 1802 yılında izn-i hümayunla inşa edilen caminin hangi köyde olduğu belirtilmemiş, fakat bânisinin imamet ve hitabet vazifesini kendisine tevcih ettiği ifade edilmiştir. VGMA, 538: 111.
- 57 Ashab-ı hayratdan *Resul bin Ahmed* izn-i hümayunla bir cami

2.2. Medreseler

Palu beylerinden *Hacı İskender Bey*, muhtemelen 18. yüzyılda Murat Nehri yakınında bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medresede günlük 25 akçe ücretle müderrislik yapan *Ahmed* 1779 yılında vefat ettiğinden yerine oğlu *Mustafa* atanmıştır (VGMA, 1078: 74).

Palu'daki diğer bir medrese ise Cemşid Bey'in 16. yüzyılda cami ve hanlarla birlikte inşa ettirdiği *Cemşidiye Medresesi*'dir. 1774 yılından önce bu medresede müderris olan *Seyyid Hüseyin* mütevellinin tezkeresiyle vazife yapıyordu. Onun vefatı sebebiyle mahlûl kalan vazifesi 24 Ağustos 1774 tarihinde oğlu *Seyyid Mehmed*'e verilmiştir (VGMA, 1080: 42). Seyyid Mehmed de çok geçmeden vefat ettiğinden, Palu naibi Seyyid Ebubekir'in hükümete arzıyla 18 Şubat 1775 tarihinde müderrislik vazifesi Hacı Mustafa'ya tevcih edilmiştir (VGMA, 1080: 42).

2.3. Zaviyeler

Zaviye, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları, yerleşim merkezlerinde veya yol üzerinde bulunan bina veya bina topluluğunu ifade etmekteydi⁵⁸. Zaviye yöneticisine zaviyedar veya şeyh denirdi.

Zaviye şeyhliği babadan oğula intikal ederdi. Soyun tükenmesi durumunda ise dervişlerden biri zaviye şeyhi olarak atanırdı. Mânevî, sosyal ve kültürel birçok hizmeti yürüten ve hiçbir ayırım yapmadan herkese hizmet veren zaviyeler, vakıflar yoluyla devletçe de desteklenirdi. Gelip geçen yolcular ve yoksul insanlar zaviye mutfağında pişirilen yemeklerden ücretsiz olarak istifade ederlerdi⁵⁹.

Hurufat kayıtlarında Palu Kazası dâhilinde hizmet veren sadece bir zaviyeden bahsedilmektedir. Hangi köyde olduğu açık olarak belirtilmeyen bu zaviye *Vah-*

inşa edip hitabetine kendisi talip olmuş, 1788 yılında ücretini *Kasım Ağa Mezrası*'ndan almak üzere bu vazife ona tevcih edilmiştir. VGMA, 1074: 64.

58 Ocak-Farukî, "Zâviye", *İA*, XIII, s. 472.

59 Zaviyelerin fonksiyonları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara, s. 279-385; Kara (2011), "Tekke", *DİA*, 40, s. 368-370.

sîn ismini taşımaktaydı ve Alkatı ile Maksudali Mezrası da bu zaviyeye vakfedilmişti. 1784 yılına kadar zaviyedârlığı beratlı olarak kimsenin üzerinde olmamakla birlikte *Şeyh Ahmed* adlı biri adı geçen yerlerin hasılatını topluyordu. Fakat fukaraya yemek vermediği için zaviye harabe olmuştu. Bundan dolayı, zaviyeyi yeniden işler hale getirmesi şartıyla zaviyedarlık vazifesi bahsedilen tarihte *Seyyid Ömer* ile kardeşi *Seyyid Mehmed'e* tevcih edilmiştir (VGMA, 1078: 74).

3. Palu Kazası'nda Evlatlık (Zürri) Vakıflar

Vâkıfın vakfın tevliyetini ve bütün gelirlerini kendisine veya yakınlarına tahsis ettiği vakıflardır. Nesil sona erince de vakfın gelirleri kamu müesseselerine, fakirlere veya Mekke ve Medine sâkinlerine verilmekteydi (Akgündüz 1988: 200; Yedi yıldız 2003: 16). *Zürri, ehli* (Akgündüz 1988: 201) ve *aile vakfı* olarak da adlandırılan bu çeşit vakıfların *yarı ailevi vakıf* olarak tanımlanan bir türü de vardı. Hem hayrî hem de zürri vakıfların unsurlarını taşıyan yarı ailevi vakıflarda, kamu yararına bina inşa ettiren biri, bu kurumun masraflarının karşılanması ve orada çalışan personele maaş ödenebilmesi için mülklerinden bir kısmını oraya vakfeder, vakfın idaresini de kendisine veya evladına şart koşardı. Ayrıca gelir fazlası da genellikle vâkıfın aile fertleri arasında paylaşıldı. Yine vakıf kurucusu veya evladı, müessesedeki diğer bazı görevleri de evlada intikal etmek üzere üstlenebilirdi (Yedi yıldız, 2003: 16-17).

Palu ve köyleri, Cemşid Bey ailesine temlik edildiği için, hükümet bölgesi içinde yer alan bütün vergilerin tasarruf hakkı da Palu beylerine aitti. Bu bağlamda, şer'î ve örfî bütün vergiler Palu beyi tarafından toplanırdı (Ünal 1992: 251). Dolayısıyla mülkiyetinde olan köy, mezra veya çiftliklerden birini (veya bir kaçını) bir başkasına vakfedebilirdi. Bu durumda vakfedilen yer beyin mülkiyeti olmaktan çıkar, o yerin tasarruf hakkı bir başkasına geçerdi. Adına vakıf kurulan şahıslar ise genellikle ya aileden ya da ulema, suleha veya sadattan olan kimselerdi. Bu şekilde kurulan vakıflar da "evlâdiyet ve meşrutiyet" üzere olduğundan, adına vakıf kurulan şahıs vefat ettiğinde, tasarruf hakkı erkek evladına, ondan da erkek nesline intikal ederdi. Ancak erkek nesil sona erdiğinde kız çocuklarının ve sonrasında da erkek ev-

latlarının tasarrufuna rıza gösterilir, kız çocuğundan da nesli kalmazsa, çok uzak gelecekte Cemşid Bey'in yaptırdığı medreseye, onun da ortadan kalkması durumunda Medine-i Münevvere fukarasına veya Ravza-yı Mutahhara'ya kalması şart koşulurdu⁶⁰.

Hurufat Defterleri'nde Palu Kazası'nda evlâdiyet üzere vakfedilen köy, mezra ve çiftliklerin mutasarrıfları ve yapılan tevcihatlar hakkında çok sayıda kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlara göre;

İrvan Mezrası'nda bir çiftlik yere her gün bir Yasin-i Şerif okumak şartıyla mutasarrıf olan imam Ahmed'in berati olmadığından kendisine 1732 yılında müceddeden berat verilmiştir (VGMA, 1079/2: 236).

Etrak Nahiyesi'ndeki *Köşker* köyü ve Bulanık Nahiyesi'ndeki *Lehan* köyü merhum Palu Beyi *İbrahim Bey* tarafından Osman adlı birine evlad ve evladına intikal etmek üzere vakfedilmiştir. Osman'ın 1704 yılında vefatı sebebiyle bu köyler oğlu *Şeyh Mustafa'ya* tevcih edilmiştir (VGMA, 1121: 181⁶¹).

Devamiyye Nahiyesi'ne tabi *Hacakpur* adlı mezranın evladiyet ve meşrutiyet üzere mezradarı *Seyyid Mustafa* 1723 yılında vefat ettiğinden, adı geçen mezra oğlu *Seyyid Ömer'e* tevcih edilmiştir (VGMA, 1137: 250).

Palu ümerasından *İbrahim Bey*, *Loğmar* köyünü ulemâdan *Seyyid İbrahim'e* vermiştir⁶². Bu köy, *Seyyid İbrahim'in* 1733 yılında vefatından sonra oğlu *Seyyid Mustafa'ya*, onun 1759 yılında vefatından sonra da kardeşleri *Seyyid Mahmud*, *Seyyid Numan*, *Seyyid Hafız Osman*, *Seyyid Ahmed*, *Seyyid Yahya*, *Seyyid Hamid* ve *Seyyid Mehmed'e* birlikte tasarruf etmeleri şartıyla tevcih edilmiştir (VGMA, 1097:

60 "Bu karyeyi bütün hukuk ve rüsumu, mezraa ve meraları, odunu, bahçesi ve mahsulatının beşte biri ile muhakkık âlimlerin ve müdekkik fâzılların pişvâsı Abdurrahman Efendi oğlu *Seyyid Halil Efendi'ye*, sonra bu zatın zükûr evladına ve neslen bade neslin zükûr evladı evladına, erkek evladı munkarız olursa yine neslen bade neslin onun inas evladına, Cenab-ı Hak muhafaza buyursun, bunlar da munkarız olursa Cemşidiye Medresesi'ne sonra Cenab-ı Hak'ın kıyamete kadar münevver buyuracağı Medine-i Münevvere'ye vakfeyledi". VGMA, 584: 89. Ayrıca bkz. VGMA, 581: 21, 458; VGMA, 582: 115.

61 Aynı sayfada yer alan başka bir kayıtta ise; nahiyenin adı Ebrâk olarak yazılmış ve Osman'ın vefatından sonra hissesinin ismi belirtilmeyen ortağına tevcih edildiği ifade edilmiştir.

62 *Seyyid (Şeyh) İbrahim'in* berati olmadığından 1732 yılında kendisine müceddeden berat verilmiştir. Bkz. VGMA, 1079/2: 236.

222⁶³). Fakat İbrahim Bey'den sonra Palu hâkimi olan *İskender Bey* bu köy mahsulünün yarısını zorla zapt etmeye başlamıştır. İskender Bey'in vefatından sonra ise Palu hâkimi *Seyfullah Bey* 1767 yılında Loğmar köyü yıllık mahsulünün yarısını Seyyid Mahmud, Seyyid Numan ve Seyyid Hafız Osman'a hisse ve temlik etmiştir. Bundan böyle Loğmar köyünde hâsil olan her ne varsa hums (1/5) mahsulünün yarısı, ortaklaşa tasarruf etmek üzere bu üç kardeşe tevcih edilmiş, kendilerine berat verilmesi için de Palu naibi Muhyiddin tarafından merkezi hükümete arzda bulunulmuştur (VGMA, 1075: 53).

Ekrad Nahiyesi'nde *Beşaret* adıyla bilinen *Kuşçu* mezrasına evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan *Aişe Hatun bint-i Mahmud* 1761 yılında vefat ettiğinden tasarrufunda olan mezra oğulları İbrahim ve Mustafa adlı kardeşlere ber vech-i iştirak tevcih edilmiştir (VGMA, 1097: 222). Öyle anlaşılıyor ki bu mezra 1627 yılında Palu hâkimi Hasan Bey bin Mehmed Bey tarafından *Ebubekir Ağa ibn-i Molla Alhas'a* evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfedilmiş (VGMA, 582: 82), onun neslinden erkek evlat kalmadığı için de kız nesline intikal eden mezra, *Aişe Hatun'a*, ondan sonra da erkek çocuklarına intikal etmiştir⁶⁴.

Bulanık Nahiyesi'nde *Mollahasan* adlı köyün 1/5 mahsulüne evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan *Ali*, 1761 yılında vefat ettiğinden mahlûl kalan yeri ulemadan ve evlattan olan *Muhyiddin'e* tevcih edilmiştir. Palu beyi Seyfullah Bey tarafından vakfedilen bu köyün mahsulünü tasarruf eden Muhyiddin'e, arzuhalı gereğince aynı yıl içinde berat da verilmiştir (VGMA, 1097: 222).

Bulanık Nahiyesi'nde *Kanberşeyh* ve *Kacar Mezrası'na* evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan *Seyyid Mehmed*, 1761 yılında vefat ettiğinden mahlûl kalan yeri evlad-ı vâkıftan olan kardeşi *Osman'a* tevcih edilmiştir (VGMA, 1097: 222). Arapça vakfiyesinden anlaşıldığına göre, bu vakıf 26 Şubat 1577 tarihinde *Sivar oğlu Receb Ağa* adına Cemşid Bey'in oğlu *Hasan Bey* tarafından kurulmuştur (VGMA, 582: 208).

63 Bu belgede köyün adı Gamar olarak yazılmıştır. Fakat doğrusu Loğmar'dır.

64 İbrahim ve Mustafa, vakıflarına dışarıdan bazı kimselerin müdahale ettiğine dair hükümete şikâyetle bulunmuşlardır. Bkz. BOA, C-EV-599-30234-1.

Kadyan adlı köyün hums (1/5) mahsulüne evladiyet ve meşrutiyet üzere *Hasan* isimli biri mutasarrıf olup, elinde beratı olmadığından kendisine 25 Şubat 1776'da berat verilmiştir (VGMA, 1078: 74). Duâgûy⁶⁵ olduğu anlaşılan Hasan 1784 yılı sonlarında vefat ettiğinden vazifesi oğulları Mehmed ve İbrahim'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1074: 64). Bahse konu olan Hasan, Palu Kasabası'nda *Aşağı Mahalle* olarak bilinen mevkiye yer alan camide imam, hatip ve müteveli olarak da vazife yapıyordu. Hasan'ın vefatından sonra bu vazifeler de oğulları olan Mehmed ve İbrahim adlı kardeşlere tevcih edilmiştir (VGMA, 1074: 64). 1178 (M. 1764-65) tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Kadyan Köyü dönemin Palu hâkimi (ismi belirtilmemiştir) tarafından Hasan Efendi ibn-i Yunus Efendi'ye evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfedilmiştir (VGMA, 606: 55).

Seydili, *Künbet*, *Aşçı*, *Bağın*, *Uzunoba Mezrası* ve *İsa (İsabey)* köylerinin tamamı ile *Nöşnâk* köyünün yarısı, *Kamuşlu* köyünün üç sülüsü, *Tatar* köyünün sülüsü (1/3), *Peyamlu* köyünün yarısı ve Hun Nahiyesi'nde *Seraçor*, *Mirvan* ve *Hud (?)* köyleri ile *Sürh* (Kırmızı) *Boyahanesi*, *Çitci* ve *Dekakçı* kârhanesi ve *Mumhane* demekle maruf yerlerin yarım hisselerine kadimden beri evladiyet ve meşrutiyet üzere beratsız olarak mutasarrıf olan *Ömer Bey* mahlûlünden ve diğer yarısına dahi beratsız olarak mutasarrıf olan *Mir Burhaneddin* mahlûlünden mutasarrıf olan *Mir Mehmed bin Mir Ömer'e*, beratı olmadığı için 1786 yılında berat verilmiştir⁶⁶ (VGMA, 1074: 64). 1786 yılında vefat eden Mir Mehmed'in akarları oğlu Mir Tayyib'e tevcih edilmiştir (BOA, C-DRB, 11-536-1).

Bulanık'da merhum *Hasan Bey*'in evlad ve evladına vakfettiği *Aşçı* ve *Gayde* adlı köylerin öşür mahsulüne bila berat müteveli olan *Abdulkadir* vefat ettiğinden, 24 Aralık 1788'de vazifesi oğlu *Ali'ye* tevcih edilmiştir (VGMA, 1074: 64).

65 Duâgûy veya Duâgû, hayır duada bulunmak üzere tayin edilen görevliler için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Çınar-Koyuncu Kaya (2015), *Vakıflar Kaynakçası*, Ankara, s. 24.

66 Bu vakıf, 1765 yılı sonlarında veya 1766 yılı başlarında kurulmuştur. Zira ümeradan olan Mir Ömer bin Osman'ın Recep 1179 tarihli Arapça vakfiyesi vardır. Bu vakfiyede, bahsedilen akarların Aşağı Mahalle'deki Kasımiye Camii'ne imam, hatip, müezzin ve ferraş olanların günlük beşer akçe olan maaşları için vakfedildiği, bunlardan artanın da vakfın evladiyet üzere mütevellisi olan Mir Ömer'e şart koşulduğu anlaşılmaktadır. Bkz. VGMA, Defter no. 582: 206.

Alkatı ve *Rabat* adlı mezzalar ile Hun Nahiyesi'ne tabi *Vasîhîn* mezzasına evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan *Şeyh İbrahim*'in beratı olmadığından 1706 yılı sonlarında kendisine berat verilmiştir (VGMA, 1121: 181). *Şeyh İbrahim*'in 1732 yılında vefatından sonra bu mezzalar oğlu *Şeyh Muhammed*'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1079/2: 236). Fakat gerçekte *Şeyh Muhammed*'in *Şeyh İbrahim*'in oğlu değil kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1761 yılında *Şeyh İbrahim*'in oğulları olan *Ömer*, *Mehmed*, *Abdullah*, *İsmail* ve *Ahmed* adlı kardeşler, amcaları olan *Şeyh Muhammed*'in babalarından kalan vakıf gelirini haksız ve müstakil olarak kendisine berat ettirdiğini iddia ederek ondan şikâyetçi olmuşlardır. Bundan dolayı *Şeyh İbrahim*'in vefatıyla boşalan mezzaların geliri, amcaları *Şeyh Muhammed*'le ortak olmak üzere, *Şeyh İbrahim*'in oğullarına da tevcih edilmiştir (VGMA, 1097: 222). *Şeyh Muhammed* 1777 yılına gelindiğinde, muhtemelen artık yaşlandığı için kendi isteğiyle hissesini oğulları *Numan*, *İshak*, *Mehmed*, *Yusuf* ve *Kasım* adlı kardeşlere bırakmıştır (VGMA, 1078: 74).

Cemşid Bey ve *Hüseyin Can Bey* tarafından yaptırılan cami, medrese ve hanların vakfı *Sığam*, *Sekrat*, *Cinas* (*Çinaz*), *Veşin*, *Tilk* ve *Tırha* adlı köyler ile bunlara merbut mezzalardan oluşuyordu. Vakfın evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan *Seyyid Mehmed*, 1745 yılında vefat ettiğinden vazifesi oğlu *Seyyid İskender*'e verilmiştir (VGMA, 1079: 232). *Seyyid İskender Bey* de 1772 yılında vefat ettiğinden, vazifesi oğulları *Seyyid Üveys Bey* ve *Seyyid Mehmed Bey* adlı kardeşlere Amid kadısı *Mollazâde Seyyid Mehmed Said*'in arzıyla tevcih edilmiştir (VGMA, 1080: 42). Fakat aynı yıl *Habab* köyüne tabi *Karınca* da vakfın mezzaları arasında gösterilmiş ve mezzadârı *Şeyh-i Nakşibendî Seyyid Mahmud Rumî* evladından *Seyyid Şeyh İsmail* ve *Seyyid Şeyh Abdülkadir*'in "ber vech-i meşruta" bu mezzaya mutasarrıf olmalarına rağmen beratlarının olmadığına dair vakfın mütevellileri *Seyyid Mehmed* ve *Seyyid Üveys* tarafından merkezi hükümete arzda bulunmuş ve bu arza binaen bahse konu olan iki kardeşe berat verilmiştir (VGMA, 1080: 42).

Muhasebe kayıtlarından anlaşıldığına göre 1868 yılında *Sekrat*, *Sığam*, *Tilk* ve *Tırha* köyleri evladiyet üzere tasarruf ediliyordu. Bu köylerin yıllık mahsula-

tından elde edilen 58930 kuruş, *Necip*, *Hamdullah*, *Mehmed*, *Tahir*, *İsmail Zühdü*, *Said*, *İbrahim Nebi* ve *Haşim Beyler* arasında paylaşılmış (BOA, EV-d-20251: 4), bu köylerden cami, medrese ve hanlara herhangi bir pay ayrılmamıştır. Aynı tarihli bir başka vakıf muhasebe kaydı ise *Cemşid* ve *Hüseyin Can Beyler*'in vakfına aittir. Bu kayda göre ise *Çinaz*, *Habab* ve *Nibşi* köyleri mahsulatının yanı sıra *Habab* köyünün ağnam, bezirhane ve boyahane bedelleri ile değirmen bedeli ve yine *Nibşi* köyünün bağlar bedeli vakfın gelir kalemlerini oluşturuyordu. Evladiyet üzere olan bu vakfın, bazı kesintilerden sonra kalan 75780 kuruş yıllık gelirinden 47587 kuruş evlattan ve aynı zamanda mütevellili olan *Ömer* ve *Said Beyler* ile yine evlattan olan *Mehmed Sadık Bey*, *Şerif Bey*, *Şevki Bey*, *Timur Bey*, *Rıza Bey* ve *Selim Bey* arasında hisseler halinde paylaşılmıştır. Toplam gelirden *Cemşidiye* vakfı mürtezikasına ayrılan pay ise 2500 kuruştur (BOA, EV-d-20251: 5).

İsabey adlı köyün mezzasına mutasarrıf olan *Şeyh Mehmed* vefat ettiğinden, tasarrufunda olan mezza 1774 yılı sonlarında akrabasından *Burhan Bey*'e tevcih edilmiştir (VGMA, 1080: 42). *Burhan Bey* de 1786'da vefat edince, bu mezzanın tasarruf hakkı *Seyyid Mehmed*'e verilmiştir (VGMA, 1074: 64).

Palu Kasabası'nda merhum *Hacı Mehmed Paşa Evkafı* mahsulünden almak üzere, onun ruhu için *Yasin-i Şerif* okumak şartıyla günlük beşer akçe ücretle ve vakıf mütevellisinin tezkeresiyle *yasinhan* olan *Mustafa bin Ahmed* ve *İbrahim bin Mustafa*'ya 1782 yılı başlarında müceddeden berat verilmiştir (VGMA, 1078: 74). Yine *Hacı Mehmed Paşa Evkafı*'ndan almak üzere günlük dört akçe ücretle *cüzhan* olan *İbrahim*'in beratı olmadığından 1782 yılı başlarında ona da berat verilmiştir (VGMA, 1078: 74).

Palu'da evlad-ı erşede meşruta *Alkatı*, *Dahsin*, *Tıraçor* ve *Maksudalı*'yi Osmanlı Padişahı Sultan *Murad Han Seyyid Şeyh Mustafa*'ya vakfetmiştir. 18. yüzyılın son çeyreğinde ise bu yerlerin yıllık mahsulü *Seyyid Şeyh Numan*, *İshak*, *Yusuf* ve *Mehmed Kasım*'in tasarrufunda bulunuyordu. Ancak amcazadeleri ve başkaları niza ve taarruz eder düşüncesiyle adı geçen yerlerden sadece ikisi (*Alkatı* ve *Dahsin*)

üzerlerine kayıtlıydı. İlgililerin müracatı üzerine, Tiraçor ve Maksudali de kendilerine tevcih edilmiştir⁶⁷ (VGMA, 1078: 74).

Sonuç

Hurufat Defterleri, vakıf müesseselerinin adları, bânileri ve akarları ile bu müesseselere yapılan personel tayinleri, görevlilerin aldıkları günlük ücretler, yapılan suistimaller ve usulsüz tayinlerin yanı sıra, iskân mahallerinin tespiti açısından da son derecede kıymetli arşiv vesikalarıdır. Dolayısıyla bu vesikaların ışığında, Palu Kazası'nın nüfus yapısını ve toplam nüfusunu açıklamak mümkün olmamakla birlikte, kazanın idarî ve fizikî vaziyeti ile vakıf müesseseleri ve bu müesseselere yapılan her türlü tayinleri tespit etmek mümkündür. Bu bağlamda Palu, 18. yüzyılda Cemşid Bey'in neslinden gelenler tarafından, mülkiyet üzere tasarruf edilen bir idari bölge özelliğini taşıyordu. Yurtluk-Ocaklık statüsünde olan bu idari bölgede, klasik sancaklardan farklı olarak tahrir yapılmaz, dolayısıyla tımar sistemi bulunmazdı.

Hükümet bölgesi içinde yer alan toprakların tasarruf hakkı Palu beylerine ait olduğundan, bu yöneticiler, mülkiyetinde olan köy, mezra veya çiftliklerden birini (veya bir kaçını) hizmeti veya konumundan dolayı bir başkasına vakfedebilirlerdi. Bu durumda, vakfedilen yer beyin mülkiyeti olmaktan çıkar, kullanım hakkı bir başkasına geçerdi.

Palu'daki vakıfların büyük çoğunluğu "evladiyet ve meşrutiyet üzere" olduğundan, tasarruf hakkı babadan oğula intikal ederdi. Ancak erkek nesil sona erdiğinde kız çocukların erkek evlatları tarafından tasarrufuna rıza gösterilir, kız çocuğundan da nesli kalmazsa, çok uzak gelecekte Cemşid Bey'in Palu'da yaptırdığı medreseye, daha sonra da Medine-i Münevvere fukarasına veya Ravza-yı Mutahhara'ya kalması şart koşulurdu.

Palu'da evlatlık vakıfların yanı sıra, cami, medrese, zaviye ve hanlar gibi, dinî, sosyal ve eğitim amaçlı yapıların ihtiyaçlarını karşılamak, buralarda vazife yapan personelin ücretlerini ödemek ve binaların

tamir ve bakımını yapmak üzere de vakıflar kurulmuştur. "Hayrat veya hayrî" olarak nitelendirilen bu çeşit vakıflar, Palu'nun sosyal ve ekonomik açılarından gelişmesine imkân sağladığı gibi, fizikî olarak da büyümesine zemin hazırlamıştır. Yine bu tür vakıflarda, mütevellinin vakfın kurucusu veya oğlu olması ve kendilerinden sonra da vazifenin evlada intikal etmesinin şart koşulması, yaygın bir uygulama olarak göze çarpmaktadır. Hatta vakıf müesseselerindeki diğer personel kadrolarında dahi aynı durum söz konusu olup, vazifeler, genellikle evlada intikal edecek şekilde düzenlenmiştir. Bundan dolayı, neslin sona ermesi veya evlattan hizmeti yürütebilecek yeterlikte bir ferdin olmaması durumunda, aileden olmayan birine vazife devri yapılabilirdi.

Köy, mezra ve çiftlikler Palu beyleri tarafından, ya hanedandan birine ya da hanedana hizmetleriyle ön plana çıkan ulema, suleha ve seyitlere evladiyet üzere vakfedilmiştir. Böylece hanedan mensuplarına sürekli bir gelir kapısı sağlanırken, halk nazırında saygın olan şahısları onure etmek suretiyle, bir bakıma kendi saygınlıklarını da arttırmak istemişlerdir.

Öte yandan Palu Kazası'nda yer alan çok sayıda köyde, bayram ve Cuma namazlarının da kılınabilmesi için, çeşitli hayır sahipleri tarafından camiler yaptırılmıştır. Ayrıca bazı mescitler de, içine minber konulmak suretiyle sonradan camiye dönüştürülmüştür. Bütün bu faaliyetler için ise merkezi hükümetten izin talep edilmiştir. Köylerdeki camilerin zengin vakıfları olmadığından, özellikle hitabet vazifesi "hasbi" yani ücretsiz olarak ve genellikle caminin bânisi, ondan sonra da (varsa) oğlu ve torunları tarafından yürütülmüştür.

67 1616/1617 (H. 1025) tarihli Arapça vakfiyesinde Palu hâkimi *Mehmed Bey*'in Alkatı, Dahsin ve Maksudali köylerini Şeyh Mustafa'ya evladiyet üzere vakfettiği belirtilmekte (bkz. VGMA, 602: 204), Tiraçor'dan ise bahsedilmemektedir.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurufat Defterleri: 537, 538, 1058, 1074, 1075, 1078, 1079, 1079/2, 1080, 1083, 1097, 1121, 1137 numaralı defterler.

Vakfiye Defterleri: 581, 582, 584, 602 ve 608 numaralı defterler.

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Nüfus Defterleri: NFS-d-2687, NFS-d-2689, NFS-d-2690

Evkaf Defterleri: EV-d-20251

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi (A-MKT.MHM): 266-54-2

Cevdet Darbhane (C-DRB): 11-536-1

Cevdet Evkaf (C-EV): 599-30234-1.

2. Salnameler

H. 1323/R. 1321 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi

H. 1318/R. 1316 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi

3. Seyahatnameler

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmmmed Zillî (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. 3. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul.

4. Araştırma ve İncelemeler

Akgündüz, Ahmet (1988). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara.

Alkan, Mustafa (2010). "Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği. *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*. C. 4, I. Kısım, Ankara. s. 831-842.

Alkan, Mustafa (2007). "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi. *Vakıflar Dergisi*, 30, s. 1-34.

Barkan, Ömer Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeleri". *Vakıflar Dergisi*, 2. Ankara. s. 279-385.

Baykara, Tuncer (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara.

Baykara, Tuncer (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*. Ankara.

Beyazit, Yasemin (2013). "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri". *History Studies International Journal of History*, 5/1, s. 39-69.

Bozkurt, Nebi (2006). "Namazgâh". *DİA*, 32, s. 357-358.

Çakar, Enver-Celalettin Uzun (2017). *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*. Elazığ.

Çal, Halit (2001). "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurûfât Defterine Göre Bulgaristan'da Türk Mimarişi". *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarişi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, c. I. Ankara. s. 221-286.

Çal, Halit (2011). "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurûfât Defterine Göre Yunanistan'daki Türk Mimarişi". *Erdem*, 58. Ankara. s. 93-242.

Çal, Halit (2001). "Hurûfât Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Küre Kazası". *Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu Armağanı Sanat Yazıları*. Kayseri. s. 125-166.

Çelik, Kürşat (2013). "R. 1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Marmuratülaziz Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*, 40. Ankara. s. 143-162.

Çınar, Hüseyin-Miyase Koyuncu Kaya (2015). *Vakıflar Kaynakçası*. Ankara.

Demirtaş, Hasan (2012). "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği". *Vakıflar Dergisi*, 37. Ankara. s. 47-92.

Deny, J., "Sancak". *İA*, X, s. 186-189.

Eroğlu Memiş, Şerife (2016). "Hurûfât ya da 'Askerî Rûznâmçe Defterlerinde Yer Alan Vakıf Kurumları Dışındaki Atamaların Kazâ-yı Kudüs-i Şerif Örneğinde İncelenmesi". *OTAM*, 39. Ankara. s. 71-104.

Eroğlu Memiş, Şerife (2013). "Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurûfât ya da Askerî Rûznâmçe Defterleri ve Önemi: Kazâ-i Kudüs-i Şerif Örneği". *Vakıflar Dergisi*, 39. Ankara. s. 1115-146.

Gökmen, Ertan (2005). "Hurûfât Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2. Mansisa. s. 21-56.

Göyünc, Nejat (1991). "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında". *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul. s. 267-277.

- İnalçık, Halil (1995). "Eyalet". *DİA*, 11, s. 548-550.
- Kara, Mustafa (2011). "Tekke", *DİA*, 40, s. 368-370.
- Karabulut, Serdar (2017). "Palu'nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) ve Palu Çarşısı'na Dâir Vakıfname Belgesinin Tecümesi". *OTAM Dergisi*, 41. Ankara. s. 145-168.
- Kılıç, Orhan (1999). "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler". *OTAM*, 10, Ankara, s. 119-137.
- Kodaman, Bayram (1986). *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*. Ankara.
- Kunt, İ. Metin (1987). *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arası Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul.
- Küçükdağ, Yusuf (2003). "Hurufât Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Develi'nin Mektep, Medrese, Cami, Mescit ve Zaviyeleri". *Bütün Yönleriyle Develi (I. Bilgi Şöleni 26-28 Ekim 2002)*. Kayseri. s. 267-276.
- Ocak, A.Yaşar - Süreyya Farukî (1988). "Zâviye", *İA*, XIII, s. 472.
- Öntuğ, M. Murat (1999). "Hurûfât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseselşeri (1702-1824)". *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3. Afyon. s. 132-154.
- Özkaya, Yücel (1985). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara.
- Şahin, İlhan (2009). "Sancak". *DİA*, 36, s. 97-99.
- Ünal, Mehmet Ali (1992). "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.7, s. 241-265.
- Ünal, Mehmet Ali (1994). "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakir Eyaletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri". *X. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler-1986*. C. V. Ankara. s. 2211-2220.
- Ünal, Mehmet Ali (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*. Ankara.
- Uzun, Celalettin-Enver Çakar (2016). "17. Yüzyılda Harput Kalesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26/2. Elazığ. s. 337-350.
- Yancı, Ülkü-Osman Kubilay Gül (2016). "Hurufat Defterlerine Göre Bozok". *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*. C. I. Yozgat. s. 253-265.
- Yapıcı, Süleyman (2016). *Palu 1841 Nüfus ve Toplum Yapısı*. Elazığ.
- Yapıcı, Süleyma (2004). *Palu Kültür-Tarih-İdari ve Sosyal Yapı*. Ankara.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara.

Resim-1: 20. Yüzyılın Başlarında Palu Kasabası'nın Kale'den Görünümü (Yapıcı, 2016: 1173)

